

SPRAWOZDANIA / REPORTS

Zjazd naukowy Polskiego Towarzystwa Studiów Żydowskich „Żydowskie peregrynacje, wojaże i turystyka” (Warszawa, 10–12 czerwca 2024). Sprawozdanie

W dniach 10–12 czerwca 2024 r. na Wydziale Historii Uniwersytetu Warszawskiego odbył się zjazd naukowy Polskiego Towarzystwa Studiów Żydowskich „Żydowskie peregrynacje, wojaże i turystyka”, nawiązujący do tytułu książki jednego z pierwszych polskich badaczy zjawiska podróży, nieżyjącego już profesora Antoniego Mączaka (1928–2003). W skład komitetu organizacyjnego zjazdu weszli: Maria Antosik-Piela (UW), Agnieszka Jagodzińska (UWr), Ewa Kuma-Zielińska (UW) jako sekretarz, Anna Michałowska-Mycielska (UW), Alina Molisak (UW), Marek Tuszewicki (UJ) oraz Waław Wierzbieniec (URz).

Była to już kolejna konferencja dająca członkom PTSŻ możliwość spotkania się między odbywającymi się co cztery lata dużymi kongresami Towarzystwa (pierwsza, „Kobieta żydowska – nowe badania i perspektywy badawcze”, odbyła się w kwietniu 2021, w formie zdalnej ze względu na pandemię).

Szeroko zakrojony zakres tematyczny i chronologiczny zagadnień omawianych podczas zjazdu dał przestrzeń badaczom z różnych dyscyplin wchodzących w skład studiów żydowskich – w ciągu trzech dni wygłoszono 29 referatów.

Najlicniejsza grupa referatów poświęcona była różnym typom podróży podejmowanych na przestrzeni wieków przez Żydów. **Remigiusz Gołuch** mówił o horyzontach podróźniczych europejskich Żydów na przełomie XV i XVI w. oraz udziale Żydów bądź konwertytów w wyprawach najsłynniejszych hiszpańskich i portugalskich żeglarzy, wskazując między innymi na postać pochodzącego prawdopodobnie z Poznania Gaspara da Gamy. Referat **Anny Michałowskiej-Mycielskiej** (UW) poświęcony był podróżom służbowym urzędników samorządu żydowskiego w dawnej Rzeczypospolitej, które były nieodłącznie związane z pełnionymi przez nich funkcjami

oraz współpracą z instytucjami nieżydowskimi i właścicielami terenów. **Hanna Węgrzynek**, opierając się na aktach sądowych z drugiej połowy XVIII w., przedstawiła podróże odbywane w celu nauki rzemiosła oraz podróże zarobkowe podejmowane przez młodych polskich Żydów między Białą Podlaską a Berlinem. **Katarzyna Kaczyńska** (UW) zajmowała się XIX-wiecznymi podróżami do żydowskich kolonii rolniczych w południowej Rosji (przede wszystkim w guberniach jekaterynosławskiej i chersońskiej), podejmowanymi przez podróżników, dziennikarzy i badaczy, oraz relacjami, które powstały w wyniku tych wypraw. Wystąpienie **Agnieszki Jagodzińskiej** (UWr) pokazywało – poprzez analizę doświadczenia żydowskich pamiętnikarzy – w jaki sposób nowe formy podróżowania w XIX i na początku XX w. zmieniały życie społeczności żydowskich oraz otwierały nowe przestrzenie interakcji Żydów i nie-Żydów. **Monika Tarajko**, opierając się głównie na aktach pochówków na nowym cmentarzu żydowskim z lat 1890–1942, mówiła o skali, kierunkach i motywacjach migracji Żydów w XIX i XX w. do Lublina, którego żydowska społeczność w dużym stopniu składała się z osób przyjezdnych. Referat **Artura Markowskiego** (UW) został poświęcony zjawisku „turystyki pogromowej” w Europie Środkowo-Wschodniej w pierwszej połowie XX w., zarówno w sensie fizycznym (odwiedzanie miejsc pogromów), jak też podróży wyobrażonej, realizowanej przez setki czytelników ówczesnej prasy masowej. Z kolei **Maria Antosik-Piela** (UW) przedstawiła w swoim wystąpieniu kwestie związane z wyjazdami Żydów na kuracje do uzdrowisk (Marienbadu, Carlsbadu, Truskawca, ale też pomniejszych miejscowości na linii otwockiej), które oprócz swoich funkcji leczniczych były także miejscem spotkań żydowskich i nieżydowskich kuracjuszy. Referat **Stefana Gąsiorowskiego** (UJ) dotyczył dziejów Żydowskich Akademickich Kół Miłośników Krajoznawstwa, które działały w okresie międzywojennym (w ramach Związku Akademickich Kół Miłośników Krajoznawstwa w Polsce), miały swoje oddziały w Warszawie, Krakowie, we Lwowie i w Wilnie, a także wydawały własny periodyk „(Nasze) Wiadomości Krajoznawcze”, w którym drukowano teksty w językach polskim i jidysz.

Dwa referaty poświęcone były specyficznej sytuacji przemieszczania się czy podróżowania Żydów w okresie II wojny światowej. **Olga Barbasiwicz** (SWPS), analizując prasę, pamiętniki i wspomnienia z lat 1940–1945, mówiła o polskich Żydach w Azji Wschodniej oraz ich kontaktach z żydowskimi i nieżydowskimi mieszkańcami Japonii i Szanghaju, dyplomatami, a także administracją. Natomiast **Martyna Rusiniak-Karwat**

(PAN) zajmowała się w swoim wystąpieniu żydowskimi emigrantami, którzy uciekając z Wileńszczyzny do Palestyny lub Ameryki, przemierzali w latach 1940–1941 trasę przez Moskwę i dalej koleją transsyberyjską do Władywostoku, a następnie statkiem do Japonii, wchodząc w rolę turysty i zwiedzając atrakcje turystyczne w oczekiwaniu na kolejne etapy podróży.

Kilka referatów dotyczyło pojedynczych podróżników żydowskich czy ich relacji z podróży. **Weronika Błaziak** (UW), na podstawie pamiętników Bera z Bolechowa (1723–1805), mówiła o podróżach handlowych kupców żydowskich na Węgry w poszukiwaniu win dla polskiego duchowieństwa i szlachty, zwracając uwagę na powstające przy tej okazji powiązania gospodarcze oraz relacje towarzyskie zarówno z Żydami, jak i nie-Żydami. **Ewa Kuma-Zielińska** (UW) przedstawiła zawodowe peregrynacje pochodzącego z Płocka Barucha Menachema Auerbacha (1844–1920), obejmującego kolejne posady gminne – rabina, kantora, szocheta czy nauczyciela języka hebrajskiego – w pruskiej Wielkopolsce, w warunkach postępującego wyludniania się i zamierania tamtejszych gmin żydowskich. Referat **Agaty Rybińskiej** (UMCS) poświęcony był podróżom wrocławskiej Żydówki Marthy Badt (1858–1929), podejmowanym do nieraz odległych miejsc z powodów rodzinnych, zdrowotnych lub naukowo-zawodowych. Natomiast wystąpienie **Mateusza Majmana** (Bar-Ilan University i Yad Ben-Zvi) dotyczyło podróży na Kaukaz, jakie w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XIX w. odbył pochodzący z Mińska maskil Josif Juda Czorny; umożliwiły mu one zetknięcie się z lokalną, „egzotyczną” społecznością żydowską, nazywaną przez rosyjską administrację Żydami „góorskimi”. Z kolei **Victoria Gerasimova** (UW) przedstawiła nietypową podróż z Zachodu na Wschód, jaką odbył polski ortodoksyjny Żyd Jakub Maratek, uczestnik wojny z Japonią w latach 1904–1905 w szeregach armii rosyjskiej; prelegentka zwróciła uwagę na to, że okoliczności wojenne stwarzały niekiedy specyficzną okazję przemieszczania się i quasi-podróżniczej obserwacji napotykaną rzeczywistości.

Kilka referatów dotyczyło żydowskiego podróżowania w okresie powojennym i współczesnym. Referat **Marka Szajdy** (Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”) poświęcony był turystyce Żydów na Dolnym Śląsku, m.in. w Karkonoszach, tuż po II wojnie światowej. **Ewa Węgrzyn** (UJ) mówiła o inwigilowaniu izraelskich dyplomatów w ośrodkach wypoczynkowych PRL, przede wszystkim w Zakopanem i okolicznych miejscowościach górskich, gdzie nieraz podczas takich wyjazdów Służba Bezpieczeństwa przeprowadzała specjalne operacje celem zebrania obciążających materiałów.

Z kolei **Monika Stępień** (UJ) zajęła się powrotami emigrantów marcowych do Polski w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w.; analizując egodokumenty, zwracała uwagę na geografie tych podróży, pokrywającą się z miejscami zamieszkania przed emigracją, oraz na opisy ówczesnej Polski.

Współczesnych zagadnień dotyczył referat **Agaty Szepe** (UW), poświęcony przemianom praktyk podróżniczych Izraelczyków do Polski w latach 2017–2020, kiedy obok motywacji odwiedzania miejsc Zagłady i poszukiwań tożsamościowych pojawiło się coraz częstsze traktowanie Polski jako celu wyjazdu wypoczynkowego, czemu towarzyszyło kształtowanie się nowych schematów pamiętania Polski i jej mieszkańców. Również współczesnego zjawiska obecności Izraelczyków na Camino de Santiago – mimo chrześcijańskich korzeni tej tradycji – poświęcony był referat **Pawła Plichty** (UJ), który przedstawił wyniki swoich badań terenowych, przeprowadzonych m.in. w związku z obchodami Roku Compostelańskiego 2021–2022, a dotyczących struktury grupy „pielgrzymów” żydowskich i ich motywacji do wyruszenia na szlak św. Jakuba.

Duża grupa wystąpień odnosiła się do przedstawiania podróży w tekstach literackich. Referat **Magdy Sary Szwabowicz** (UJ) został poświęcony relacjom z podróży i udanych bądź nieudanych prób osiedlenia się w Palestynie, spisanych w pierwszych dekadach XX w. przez wybranych pisarzy hebrajskich (Jakir Warszawski, Josef Heftman, Icchak Kacnelson, Cwi Zwulun Wajnberg, Matitjahu Szoham, Aharon Cajtlin, Awraham Dow Werbner). **Anna Piątek** (UW) omówiła awanturniczo-przygodową powieść izraelskiego historyka i pisarza Jaakowa C. Meira, zatytułowaną *Nechemia*, z 2019 r., której akcja toczy się w okresie działalności Sabataja Cwiego; badaczka podkreśliła religijno-tożsamościowy charakter wędrówki tytułowego bohatera, interpretując ją jako metaforę mesjańską. Współczesnej literatury hebrajskiej dotyczyło również wystąpienie **Shoshany Ronen** (UW), która zajęła się dwiema powieściami – Awrahama B. Jehoszuy i Roja Gormezano – poświęconymi podróżowaniu między światem wschodnim i zachodnim; prelegentka zwróciła uwagę na problem dialogu między kodami kulturowymi w narodzie żydowskim. Z kolei referat **Małgorzaty Domagalskiej** (UŁ) dotyczył napisanej w jidysz powieści Chawy Rosenfarb *Między miasteczkiem i Łodzią*, w której podróż głównej bohaterki, Binele, do dużego miasta interpretowana była jako podróż inicjacyjna. Natomiast **Alina Molisak** (UW) w swoim wystąpieniu zajmowała się podróżami pamięci, odbywanymi zarówno w przestrzeni, jak i w czasie, odwołując się do współczesnych tekstów prozatorskich (Marianne Hirsch i Leo Spitzer,

Monika Sznajderman, Jarosław Kurski) oraz do podróży wirtualnych dających możliwość zobaczenia nieistniejących obecnie przestrzeni.

Relacjom reporterskim poświęcone były dwa referaty. **Maria Piekarska-Baronet** (UW) mówiła o relacjach korespondentów „Małego Przeglądu” z Palestyny, dotyczących tamtejszego środowiska przyrodniczego, przede wszystkim w kontekście podróży i migracji do miejsc o warunkach naturalnych odmiennych od „ojczystych”. Natomiast **Monika Szablowska-Zaremba** (KUL) w swoim wystąpieniu przyglądała się trzem cyklom reportaży podróżniczych autorstwa żydowskich dziennikarzy z okresu międzywojennego: Reginy Arkin-Wolfeld z podróży po Azji oraz Mikołaja Wadyasa (Schönbrunna) z Zaolzia i Gdańska, zwracając uwagę na sposób postrzegania przez autorów mniej i bardziej odległych kulturowo zjawisk.

Z kolei tematyki filozoficznej dotyczył referat **Przemysława Tacika** (UJ) poświęcony wspomnieniowej książce Primo Leviego *La tregua* [Rozejm], w której podróż autora, po opuszczeniu Auschwitz, przez zniszczoną Europę do Włoch jest punktem wyjścia do refleksji nad rozejmem, rozumianym nie tyle jako historyczne zakończenie działań wojennych, ile jako przerwa w wojnie przeciwko Żydom, która trwała przez stulecia i będzie trwać w przyszłości.

Podsumowując: trzydniowe obrady pokazały, jak różnorodne i wielowątkowe jest zjawisko podróżowania, szczególnie żydowskiego, mającego specyficzne uwarunkowania religijno-kulturowe. Pokazały też, że w wielu przypadkach podróżowanie stwarzało nową strefę kontaktów między Żydami i tworzyło nowy kontekst relacji ze światem nieżydowskim. W kolejnych numerach „Studia Judaica” planowana jest publikacja tekstów pokonferencyjnych, co – miejmy nadzieję – będzie stanowić punkt wyjścia do dalszych, bardziej pogłębionych i systematycznych badań nad żydowskimi peregrynacjami, wojażami i turystyką.

Anna Michałowska-Mycielska <https://orcid.org/0000-0002-7007-5767>

Uniwersytet Warszawski
a.michalowska@uw.edu.pl